

УДК 343.2 (477)

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.83.3.20>

ЩОДО ПРАКТИКИ ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ, ЩО ВСТАНОВЛЮЮТЬ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВЧИНЕННЯ КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ЯКІ ВЧИНЮЮТЬСЯ СЛУЖБОВИМИ ОСОБАМИ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

Равлюк А.В.,
*здобувач ступеня доктора філософії,
відділ проблем кримінального права,
кримінології та судоустрою,
Інститут держави і права імені В.М. Корецького
Національної академії наук України
ORCID: 0009-0004-8469-9214
e-mail: antonravluk@gmail.com*

Равлюк А.В. Щодо практики застосування норм, що встановлюють відповідальність за вчинення корупційних злочинів у сфері службової діяльності, які вчинюються службовими особами юридичних осіб публічного права.

У статті розглянуті найбільш значущі кримінологічні показники, що відображають практику застосування кримінально-правових норм, що встановлюють відповідальність за вчинення корупційних злочинів у сфері службової діяльності, що вчиняються службовими особами юридичних осіб публічного права. Аналіз положень приміток до статей 45, 364 КК України, а також ознак, що характеризують суб'єктів злочинів у сфері службової діяльності, дозволив окреслити коло кримінальних правопорушень у досліджуваній сфері, а саме: зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України); прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 КК України); незаконного збагачення (ст. ст. 368¹, 368², 368⁵ КК України). На основі офіційних статистичних джерел (Офісу Генерального прокурора, Державної судової адміністрації України) проведено довгостроковий кримінологічний аналіз стану досліджуваних злочинів і з'ясовано абсолютні, середні та відносні величини за період 2016–2023 років, а також показники, що відображають співвідношення між кількістю облікованих кримінальних правопорушень, виявленими і засудженими особами за кожним видом злочину даної категорії.

Розраховані показники засвідчили колосальний розрив між кількістю облікованих кримінальних правопорушень та кількістю виявлених осіб, а також кількістю виявлених і засуджених осіб, що дає підстави для висновку про невисоку ефективність системи кримінальної юстиції у протидії злочинам досліджуваної категорії, реальні масштаби яких, з огляду на їх значну латентність, набагато перевищують офіційні обліковані показники. Проведене дослідження має самостійне значення як для наукової, так і правозастосовної діяльності, створює відповідну базу для інформаційного забезпечення протидії корупційним злочинам у сфері службової діяльності, що вчинюються службовими особами юридичних осіб публічного права, насамперед чіткого уявлення щодо оцінки дієвості відповідних кримінально-правових норм, та є необхідною передумовою розробки заходів щодо підвищення ефективності органів кримінальної юстиції у цій сфері.

Ключові слова: службові особи, юридичні особи публічного права, корупційні злочини, сфера службової діяльності, кримінально-правові норми, ознаки, характеристика, Кримінальний кодекс України.

Ravliuk A.V. On the practical application of the provisions establishing liability for corruption crimes in official activities committed by officials of legal entities under public law.

The article explores the major criminological indicators that illustrate the practical application of criminal law provisions establishing liability for corruption crimes in official activities that are committed by officials of legal entities under public law. By analyzing the provisions of the notes to Articles 45 and 364 of the Criminal Code of Ukraine, along with the features characterizing the perpetrators of crimes in the sphere of official activities, the author outlines the range of criminal offenses in the area under study. These offenses include, in particular, abuse of power or official position (Article 364 of the CC of Ukraine); acceptance of an offer or promise, or receipt of an undue benefit by an official (Article 368 of the CC of Ukraine), and unlawful enrichment (Articles 368¹, 368², 368⁵ of the CC of Ukraine). Based on official statistical sources (the Office of the Prosecutor General and the State Judicial Administration of Ukraine), the author conducted a long-term criminological analysis of the situation with the crimes under study and determined the absolute, average, and relative values in the period from 2016 to 2023, as well as the indicators reflecting the correlation between the number of recorded criminal offenses and the number of detected and convicted persons for each type of crime in this category.

The calculated indicators revealed a dramatic gap between the number of recorded criminal offenses and the number of detected persons, as well as the number of detected and convicted persons. This discrepancy suggests that the criminal justice system has low efficiency in combating crimes of the studied category, with the real scale of these offenses, given their significant latency, far exceeding the officially recorded indicators. The study conducted by the author holds an independent value both for scientific purposes and for law enforcement activities and provides the relevant basis for information support in combating corruption crimes in official activities that are committed by officials of legal entities under public law; most importantly, it provides a clear understanding and assessment of the efficiency of the relevant criminal law provisions and serves as a prerequisite for developing the measures to improve the efficiency of criminal justice authorities in this area.

Key words: officials, legal entities under public law, corruption crimes, sphere of official activities, criminal law provisions, features, characteristic, Criminal Code of Ukraine.

Постановка проблеми. Вагому роль в відтворенні корупційних кримінальних практик займає кримінальна активність службових осіб юридичних осіб публічного права, на яких поширюються обмеження щодо використання службових повноважень чи свого посадового становища, одержання подарунків, покладені обов'язки щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів, передачі в управління іншої особи належних їм підприємств та корпоративних прав, подачі декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування [1].

На думку О.М. Костенка, найнебезпечніший руйнівний вплив на правопорядок справляє корупційна злочинність, а також злочинність у сфері службової діяльності, яка паразитує на зловживаннях демократичними інституціями, правами людини, політичними, економічними та іншими свободами. У цьому її загроза для національної безпеки і особливий злочинний характер [2, с. 7].

Відтак, дослідження сутності, механізму та детермінаційного комплексу корупційної поведінки зазначених осіб, що лежать в основі виокремлення зазначеного феномену з інших суспільно небезпечних явищ, має бути одним з актуальних завдань кримінологічної науки і є теоретико-методологічною основою розробки ефективного механізму комплексних заходів протидії корупції взагалі та корупційним злочинам зокрема.

Стан опрацювання. У кримінологічній та кримінально-правовій та літературі проблемам протидії корупційним злочинам було висвітлено у докторських дисертаціях О.Ю. Бусол, М.І. Мельника, В.М. Трепака, роботах І.М. Даньшина, О.О. Дудорова, В.В. Голіни, З.А. Загинеї-Заболотенко, А.П. Закалюка, О.Г. Кальмана, О.О. Кваші, О.М. Костенка, М.І. Хавронюка, В.І. Шакуна та інших науковців. Попри вагомий внесок учених у розроблення зазначених питань, залишається значна кількість невисвітлених і нерозв'язаних проблем, що стосуються вчинення службовими особами юридичних осіб публічного права корупційних злочинів у сфері службової діяльності. Відтак, означені проблеми є на сьогоднішній день актуальними та такими, що потребують додаткових досліджень.

Метою статті є оцінка практики застосування норм, що встановлюють відповідальність за вчинення корупційних злочинів у сфері службової діяльності, що вчиняються службовими особами юридичних осіб публічного права.

Виклад основного матеріалу. Однією з найбільших та найнебезпечніших загроз національній безпеці залишається корупція та її неконтрольоване проникнення в усі сфери суспільно-політичного, соціально-економічного та правового життя нашої держави. Протидія найбільш небезпечним посяганням у цій сфері потребує системного підходу та належного наукового та методичного забезпечення, зокрема й інформаційно-аналітичного забезпечення з метою оцінки дієвості правозастосовної діяльності спеціалізованих суб'єктів протидії корупційної злочинності. Отримання достовірної інформації щодо кількісних та якісних показників корупційних злочинів є одним із завдань передбачених як Державною антикорупційною програмою на 2023-2025 роки, так і чинним Законом України «Про засади державної антикорупційної політики на 2021-2025 роки» [3; 4]. Отже, досягнення ефективності у протидії корупційним злочинам, зокрема й таким, що вчиняються службовими особами юридичних осіб публічного права, неможливе без аналізу її стану та відповідних кримінологічних і статистичних досліджень.

Відповідно до положень примітки до ст. 45 Кримінального кодексу України (далі – КК України), а також примітки до ст. 364 КК України до корупційних злочинів у сфері службової діяльності, варто віднести ст. 364 КК України «Зловживання владою або службовим становищем», ст. 368 КК України «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою», ст. 368⁵ КК України «Незаконне збагачення», ст. 369 КК України «Пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі». Водночас, остання з перелічених статей встановлює відповідальність за пропозицію, обіцянку або надання неправомірної вигоди, що вчиняються будь-якою особою (як приватною, так і службовою). Службові особи юридичних осіб публічного права є у ст. 369 КК України адресатом, що має отримати неправомірну вигоду, а відтак, коло досліджуваних нами злочинів окреслюється статтями 364, 368, 368⁵ КК України.

Варто заважити, що криміналізація незаконного збагачення відбулась у зв'язку з ратифікацією Україною Конвенції ООН проти корупції від 31 жовтня 2003 року та подальшою імплементацією в національне законодавство ст. 20 «Незаконне збагачення» цієї Конвенції, яка встановлює, що кожна Держава – учасниця розглядає можливість вжиття таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для визнання злочином умисне незаконне збагачення, тобто значне збільшення активів державної посадової особи, яке перевищує її законні доходи і які вона не може раціонально обґрунтувати [5]. Унаслідок подальших чисельних редакцій, законів і рішень Конституційного Суду України, що декриміналізували незаконне збагачення, нових законопроектів нумерація статті 368¹ КК України була змінена спочатку на 368² КК України, а після прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів» від 31 жовтня 2019 року № 263-IX [6] на 368⁵ КК України.

Кримінологічний аналіз стану злочинності передбачає вивчення офіційних статистичних даних та інших джерел кримінологічної інформації для з'ясування характеристики злочинності, а також показників, що відображають правозастосовну практику. Аналіз практики застосування норм, що встановлюють відповідальність за вчинення корупційних злочинів у сфері службової діяльності, що вчиняються службовими особами юридичних осіб публічного права, доцільно здійснювати на основі офіційних статистичних даних Офісу Генерального прокурора (Генеральної прокуратури України). У зведеному вигляді відомості щодо облікованості таких злочинів та ознак осіб, які їх вчиняють, містять Форма № 1 Офісу Генерального прокурора «Єдиний звіт про кримінальні правопорушення» [7] і Форма № 2 Офісу Генерального прокурора «Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення» [8]. Для аналізу нами було обрано період з 2016 по 2023 рік.

За досліджуваний період кількість виявлених осіб, які вчинили злочини за статтями 364, 368, 368⁵ (368¹, 368²) КК України, становить 3364 особи. Середнє річне значення абсолютної кількості виявлених службових осіб юридичних осіб публічного права, які вчинили корупційні злочини у сфері службової діяльності, становить 420 осіб. Аналіз форми статистичної звітності Державної судової адміністрації України № 7 «Звіт про склад засуджених» [9] дозволив зробити висновок про значно меншу кількість засуджених осіб за справами даної категорії. Йдеться щодо 1185 осіб, обвинувальні вироки щодо яких набрали законної сили у звітному періоді. Отже, кількість виявлених осіб майже у три рази перевищує кількість засуджених осіб. Зазначені абсолютні показники різко контрастують з кількістю облікованих кримінальних правопорушень досліджуваної кате-

горії. Сумарна їх кількість за 8 останніх років становить 42035 кримінальних правопорушень, що у 12,5 разів більше, ніж кількість виявлених осіб, і в 35,5 разів більше, ніж кількість засуджених осіб.

Розподіл виявлених осіб за видом вчинених злочинів виглядає таким чином: 17,8% - зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України); 82,2% - прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 КК України). За ст. 368³ (368¹, 368²) КК України «Незаконне збагачення» протягом 8 останніх років не виявлено жодної особи (рис. 1).

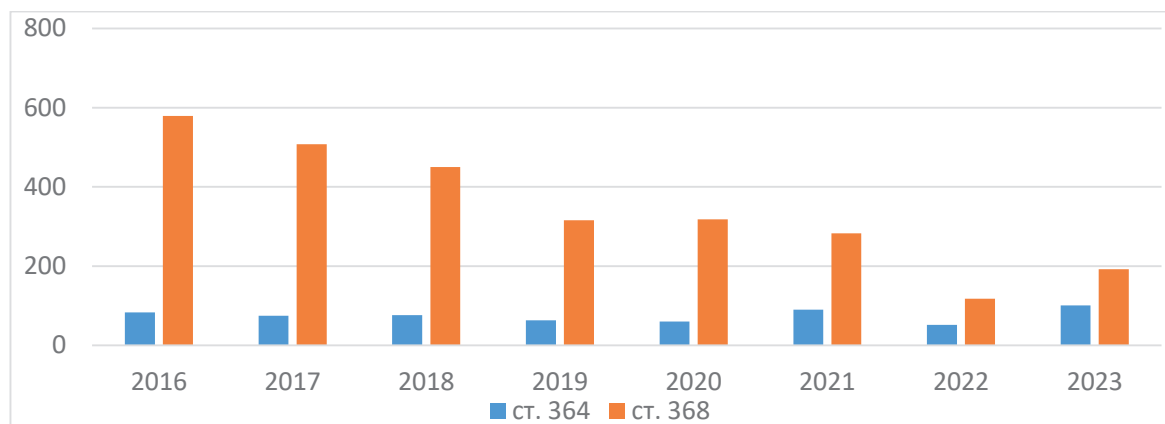

Рис. 1. Динаміка виявлення осіб, які вчинили зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України) та прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 КК України) протягом 2016-2023 років

На нашу думку, досить інформативним є, крім того, порівняння співвідношення наведених вище показників щодо кожної категорії досліджуваних злочинів окремо. Наведена нижче таблиця відображає абсолютні показники щодо облікованості зловживання владою або службовим становищем, виявлення та засудження осіб, які їх вчинили.

Таблиця 1

Кількість облікованих кримінальних правопорушень, виявлених і засуджених осіб, які вчинили зловживання владою або службовим становищем протягом 2016–2023 років

	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Обліковано злочинів	3360	3995	3589	4371	4060	3955	2214	2983
Виявлено осіб	83	75	76	63	60	90	52	101
Засуджено осіб	22	16	5	2	6	4	3	5

Як видно із наведених даних, наявний колосальний розрив між кількістю облікованих кримінальних правопорушень за ст. 364 КК України та кількістю виявлених осіб (співвідношення 48:1), а також кількістю виявлених і засуджених осіб (співвідношення 10:1).

Це означає, що на один обвинувальний вирок за ст. 364 КК України приходиться в середньому 453 порушених кримінальних проваджень, більша частина яких «помирає» ще на стадії досудового розслідування. Також значна частина проваджень закривається вже на стадії судового розгляду. Так, із 494 осіб, судові рішення щодо яких набрали законної сили у звітному періоді, лише 63 було засуджено за ст. 364 КК України. Усі ці показники відображають надзвичайно низьку ефективність системи кримінальної юстиції у протидії зловживанню владою або службовим становищем (як і іншими корупційними злочинами), реальні масштаби якого, з огляду на значну латентність, набагато перевищують обліковані показники.

Аналогічні показники, що відображають правозастосовну практику щодо прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою характеризуються порівняно меншим співвідношенням, що ілюструє наведена нижче діаграма (рис. 2).

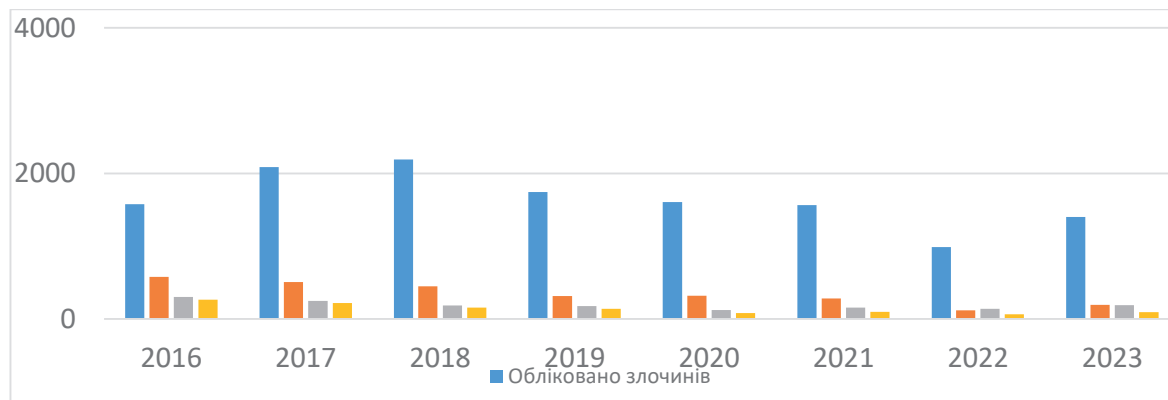

Рис. 2. Співвідношення кількості облікованих кримінальних правопорушень, виявлених осіб, які вчинили злочин, осіб, судові рішення щодо яких набрали законної сили у звітному періоді, та засуджених осіб за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою протягом 2016-2023 років

Щодо ж показників незаконного збагачення зауважимо, що за досліджуваний період було обліковано 347 кримінальних проваджень, жодна особа не була виявлена. Дещо парадоксальним у зв'язку з цим є те, що за незаконне збагачення було засуджено 10 осіб (усі – за ст. ст. 368¹, 368² КК України). Отже, це можна пояснити дуже значною інерційністю судової системи та специфікою даної категорії справ.

Наведені показники цілком узгоджуються з твердженням О.О. Дудорова про те, що «основна проблема протидії корупції в сучасних умовах лежить не в законодавчій, а в правозастосовній площині, полягає не у відсутності підстав для кримінальної відповідальності за суспільно небезпечні діяння, що становлять собою злочинну корупцію, а в незастосуванні, неправильно або вибірково застосуванні положень кримінального закону. Чинна редакція кримінально-правової заборони, присвяченої незаконному збагаченню, за всієї її недосконалості, – радикальний захід, спрямований на скорочення масштабів корупційної поведінки, правова реальність, яка передбачає трудомістке доказування та яка водночас містить небезпеку вибіркового правосуддя» [10, с. 141].

Висновки. Проведений на основі офіційних статистичних джерел аналіз практики застосування норм, що встановлюють відповідальність за вчинення корупційних злочинів у сфері службової діяльності, що вчиняються службовими особами юридичних осіб публічного права, дозволив визначити основні параметри правозастосування у досліджуваній сфері за період 2016–2023 років. Розраховані показники засвідчили колосальний розрив між кількістю облікованих кримінальних правопорушень та кількістю виявлених осіб, а також кількістю виявлених і засуджених осіб, що дає підстави для висновку про дуже невисоку ефективність системи кримінальної юстиції у протидії злочинам досліджуваної категорії, реальні масштаби яких, з огляду на їх значну латентність, набагато перевищують офіційні обліковані показники.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про запобігання корупції» (щодо визначення посадової особи юридичної особи публічного права) від 19.01.2017 № 5672. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60955 (дата звернення: 25.04.2024).
2. Протидія злочинам у сфері службової діяльності (кримінологічні, кримінально-правові і кримінально-процесуальні проблеми): монографія / відп. ред. О.М. Костенко. Київ: Наук. думка, 2014. 319 с.

3. Державна антикорупційна програма на 2023-2025 роки: постанова Кабінету Міністрів України від 04.03.2023 № 220. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/220-2023-%D0%BF#n28> (дата звернення: 20.04.2024).
4. Про засади державної антикорупційної політики на 2021-2025 роки: Закон України від 20.06.2022 № 2322-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20#n93> (дата звернення: 20.04.2024).
5. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції: дата підписання 31.10.2003 та дата ратифікації Україною 18.10.2006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16 (дата звернення: 27.05.2024).
6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів: Закон України від 31.10.2019 № 263-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/263-20#n13> (дата звернення: 27.05.2024).
7. Форма № 1 «Єдиний звіт про кримінальні правопорушення» (місячна): затв. наказами Генерального прокурора від 30.06.2020 № 299 та від 23.10.2012 № 100 за погодженням з Державною службою статистики України. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 27.04.2024).
8. Форма № 2 «Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення» (місячна): затв. наказами Генерального прокурора від 30.06.2020 № 299 та від 23.10.2012 № 101 за погодженням з Державною службою статистики України. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2> (дата звернення: 27.05.2024).
9. Судова влада України. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2023 (дата звернення: 27.05.2024).
10. Дудоров О.О. Кримінально-правові аспекти незаконного збагачення (погляд теоретика в очікуванні судової практики). *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 1. С. 129–142. URL: http://lsej.org.ua/1_2017/35.pdf (дата звернення: 27.05.2024).